

УДК 94(477.63)«1932/1933»

*Наталія РОМАНЕЦЬ**

Партійна чистка як складова репресивних заходів під час хлібозаготівельної кампанії 1932–1933 р. (на прикладі Дніпропетровської області)

Мета дослідження полягає у висвітленні процесу підготовки та здійснення чистки сільських парторганізацій Васильківського, Великолепетиського та Солонянського районів Дніпропетровської області як складової репресивних акцій влади під час хлібозаготівельної кампанії 1932–1933 р.

Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності, усебічності. Для реалізації мети були застосовані порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, історико-генетичний методи. Опрацювання архівних документів здійснено завдяки методам джерелознавчого та герменевтичного аналізу.

Висновки. Необхідність проведення партійної чистки у Васильківському, Великолепетиському та Солонянському районах, що мали найнижчі показники виконання хлібозаготівлі, представники республіканської та обласної парторганізації обґрунтували потребою ліквідувати саботаж з боку сільських та районних партосередків. За офіційною версією, головною причиною саботажу стало проникнення до районної парторганізації «куркулів» і «великих землевласників», які прагнули у такий спосіб знищити колгоспну систему. Насправді, районне та сільське партійне керівництво не могло забезпечити виконання планів здачі збіжжя державі через їхню нереальність, а тому відмовлялося їх ухвалювати та вимагало їхнього зменшення.

Метою партійної чистки була заміна «саботажників» на більш слухняних виконавців, які мали у будь-який спосіб забезпечити планові надходження збіжжя до державних заготівельних пунктів. Також показова розправа над сільськими комуністами трьох районів області повинна була примусити інших партійців активніше вилучати збіжжя у колгоспів та одноосібників. Комуністичний режим не обмежував чисткою партосередків, перетворивши її на загальну чистку колективних об'єднань.

Чистка сільських партосередків Васильківського, Великолепетиського та Солонянського районів тривала упродовж грудня

* *Романець Наталія Радомірвна* – докторка історичних наук, професорка кафедри історії Криворізького державного педагогічного університету; romanets1@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3267-4408>.

1932 р. Тоді партквитків позбавили 28,8% членів партії. Проте масові виключення із партії, комсомолу, колективних об'єднань, накладення партійних стягнень не змогли кардинально змінити темпи хлібозаготівлі у цих районах. Небажаним для влади наслідком партійної чистки стала й кадрова проблема, яка надзвичайно загострилася на селі.

Ключові слова: репресії, хлібозаготівлі, партійна чистка, Васильківський, Великопетиський, Солонянський райони, Дніпропетровська область.

Важливою складовою масштабного терору під час хлібозаготівельної кампанії 1932–1933 р. стали репресії проти виконавців хлібозаготівлі: голів та членів правлінь колгоспів, сільрад, працівників райвиконкомів, бригадирів, уповноважених, секретарів партосередків. Актуальність дослідження цієї проблеми визначається тим, що її вивчення дозволяє висвітлити тему спротиву місцевого керівництва тотальному вилученню хліба в українському селі, а також встановити – ким були безпосередні виконавці сталінських настанов: слухняними «гвинтиками» державної машини чи жертвами та заручниками тоталітарної системи. Тож не дивно, що удорожж останніх десятиліть ця тема викликає особливу зацікавленість вітчизняних науковців, що засвідчують розвідки М. Дорошка¹, В. Даниленка², О. Лисенко³.

Проте поза увагою дослідників залишився такий аспект проблеми, як чистка сільських парторганізацій під час хлібозаготівельної кампанії 1932–1933 р. Тому у пропонованій статті

¹ *Дорошко М.С.* Компартійно-радянська номенклатура в умовах голодомору // Голод 1932–1933 рр. в Україні: Причини та наслідки / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – С. 606–618.

² *Даниленко В.М.* Партійно-радянський актив у роки Голодомору: Оріхівська справа // Голод 1932–1933 рр. в Україні: Причини та наслідки. – С. 618–629.

³ *Лисенко О.* Сільські активісти: формування соціальної групи, типи поведінки та методи роботи // Настрої та поведінка населення Чернігівщини в умовах сталінської революції «згори». 1928–1938 / авт. вступ. ст. та упоряд.: О. Коваленко, Р. Подкур, В. Васильєв, О. Лисенко. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2012. – С. 40–62.

авторка намагається заповнити цю лакуну, висвітливши процес підготовки та проведення цієї репресивної операції на території Дніпропетровської області.

18 листопада 1932 р. політбюро ЦК КП(б)У ухвалило постанову про проведення чистки

«ряду сільських парторганізацій, що явно саботують хлібзаготівлі та підривають довіру партії серед трудящих».

Чистка мала охопити парторганізації Снігурівського і Фрунзенського районів Одеської області, Солонянського, Васильківського й Великопетиського районів Дніпропетровської області⁴. Почавшись із низових партійних осередків, чистка завершувалася перевіркою членів бюро райкомів КП(б)У і президії районних контрольних комісій на відкритих партійних зборах. Керувати нею призначили партколегію ЦК КП(б)У⁵.

Крім тотальної перевірки сільських парторганізацій п'яти районів республіки, політбюро і ЦК КП(б)У 21 листопада 1932 р. дозволили чистку окремих партосередків, засмічених «опортуністичними елементами»⁶.

Обґрунтовуючи необхідність проведення чистки сільських партосередків, республіканське керівництво використовувало сталінську концепцію «про загострення класової боротьби у міру просування до соціалізму». Так, секретар партколегії ЦК КП(б)У та голова Центральної комісії по чистці партії п'яти районів УСРР В. Кисельов, виступаючи у Солонянському районі, відверто заявив, що «боротьба за хліб на даному етапі з'являється класовою боротьбою». Тому чистка спрямована проти «куркулів» та «великих землевласників», які «пролізли» до сільських партосередків, щоб «шкодити та розвалювати колгоспи». Із партії планували виключити і так званих «переродженців», тобто тих комуністів, які саботували виконання хлібзаготівлі⁷.

⁴ Голодомор 1932–1933 рр. в Україні: док. і мат. / НАН України; Ін-т історії України; упоряд. Р. Пиріг. – К.: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2007. – С. 393.

⁵ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 5265, арк. 24, 31.

⁶ Там само, оп. 6, спр. 237, арк. 206.

⁷ Держархів Дніпропетровської обл., ф. П-19, оп. 1, спр. 294, арк. 11.

Спрямування репресивного удару проти партійців Васильківського, Солонянського та Великолепетиського районів Дніпропетровської області пояснюється, передусім, низькими показниками виконання хлібозаготівлі. Приміром, за першу половину листопаду Васильківській район виконав лише 5,8% місячного плану, причому по основній культурі – пшениці – взагалі 0,4%, Великолепетиський – відповідно 5% і 1,8%, Солонянський – 0,8% і 2,4%⁸. Виконання річного плану цими районами на 20 листопада 1932 р. становило: Васильківським – 34,3%, Солонянським – 34%, Великолепетиським – 27,6% (останнє місце в області)⁹.

Зазначимо, що партійно-радянське керівництво Дніпропетровщини тримало під пильним контролем перебіг хлібозаготівлі у зазначених районах з самого початку заготівельної кампанії. Так, вже у постанові бюро Дніпропетровського обкому КП(б)У від 17 вересня 1932 р. наголошувалося, що Васильківський, Солонянський та Великолепетиський райони

«упродовж всього часу хлібної кампанії проявляють обурливу бездіяльність, зовсім не заготовляючи хліба, досі здали з кожного га по 2,5–4–5 пудів».

Низькі темпи заготівлі у цих районах, на думку партійних очільників Дніпропетровщини, призвели до того, що

«область у цілому весь час різко відстає у хлібозаготівлі»¹⁰.

1 листопада 1932 р. бюро Дніпропетровського обкому КП(б)У ухвалило спеціальну постанову «Про стан хлібозаготівлі по Васильківському району», де звинуватило керівників району в «опортунізмі», потуранні «розкладницькій діяльності куркульських і рвацьких елементів». Від парторганізації району вимагали виявити хлібні ресурси для забезпечення виконання заготівлі: перевірити

⁸ Очистимо наші лави від людей, чужих справі комунізму! // Зоря. – 1932. – 23 листопада.

⁹ Зведення про перебіг хлібозаготівель по Дніпропетровській області (за станом на 20/XI-1932 р.) // Зоря. – 1932. – 22 листопада.

¹⁰ Держархів Дніпропетровської обл., ф. П-19, оп. 1, спр. 18, арк. 129.

«правильність видачі авансів, якість збирання й молотьби, облік витрачання обмолоченого й необмолоченого хлібу»¹¹.

Партійне керівництво Дніпропетровської області застосувало до районів– «саботажників хлібозаготівлі» – також «чорнодошечні» методи впливу. Так, 4 листопада 1932 р. бюро Дніпропетровського обкому КП(б)У ухвалило рішення про занесення на «чорну дошку» Солонянського району. Це передбачало застосування всього комплексу «чорнодошечних» репресивних заходів: припинення державної та кооперативної торгівлі, вивезення із крамниць всіх товарів, припинення кредитування та стягнення з колгоспів і одноосібників всіх раніше виданих кредитів та інших фінансових позик. У колективних об'єднаннях, кооперативних та державних установах району передбачалося провести чистку від «контрреволюційних елементів». Обласна прокуратура та суд повинні були упродовж п'яти днів розглянути всі справи про крадіжки колгоспної власності, опублікувавши свої рішення у районних та обласних газетах. Також обком вирішив звернутися до ЦК КП(б)У і ЦКК із проханням організувати чистку Солонянської парторганізації для виключення із лав КП(б)У тих, хто об'єднався з «куркульськими організаціями саботажу хлібозаготівлі»¹².

Окрім Солонянського району, згідно з рішенням бюро Дніпропетровського обкому КП(б)У від 9 листопада 1932 р., на «чорну дошку» потрапили ще Васильківський та Великопетиський¹³. Показово, що ці райони занесли на «чорну дошку» ще до запровадження цього заходу на всеукраїнському рівні.

Паралельно з розгортанням «чорнодошечної» екзакуції обласне керівництво вирішило завдати удару й по партійній лінії. 11 листопада 1932 р. Дніпропетровський обком КП(б)У звернувся до ЦК КП(б)У з доповідною запискою, в якій запропонував провести чистку партосередків і колгоспів шести районів

¹¹ Про стан хлібозаготівель по Васильківському району. Постанова бюро Дніпропетровського обкому КП(б)У з 1/XI-32 р. // Зоря. – 1932. – 4 листопада.

¹² Держархів Дніпропетровської обл., ф. П-19, оп. 1, спр. 19, арк. 72.

¹³ Там само, спр. 65, арк. 71.

області: Великолепетиського, Солонянського, Верхньодніпровського, Васильківського, Оріхівського, звинувативши їхнє керівництво у зриві не лише хлібозаготівлі, але й посівної кампанії та мобілізації коштів¹⁴.

Ще однією причиною партійної чистки цих районів став спротив партійно-радянського та колгоспного керівництва ухваленню та виконанню хлібозаготівельних планів. Свої відмови вони, як правило, пояснювали їхньою нереальністю. Так, голова Великолепетиського райвиконкому Репченко напередодні хлібозаготівлі заявив:

«План доб'є район, його не можна виконати, він зовсім нереальний. Через два місяці будуть писати в газетах, як Великолепетиський район відстає з виконанням хлібозаготівлі»¹⁵ (між іншим, насправді так і сталося. – Авт.).

Очільники Солонянського району – секретар райкому Л. Сердюченко і голова райвиконкому І. Макаров на початку листопада 1932 р.

«обґрунтовували перед обкомом необхідність зменшити план хлібозаготівлі на ... 60 відс[остків]».

Як зазначалося у передовій статті газети «Зоря»,

«[...] вони обґрунтовували своє клопотання посиленнями на колонки цифрових викладок»¹⁶,

тобто даними врожайності зернових культур та посівних площ.

На Солонянщині проти виконання хлібозаготівлі виступав секретар Березнюватського партосередку Вискарська, а голова артiлі «Хлібороб» Бабенко заявив:

«Я краще кину партквиток, а не вивозитиму хліб»¹⁷.

¹⁴ Держархів Дніпропетровської обл., ф. П-19, оп. 1, спр. 491, арк. 95.

¹⁵ Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932–1933 років в Україні в документах ГПУ–НКВД / упоряд. В. Борисенко, В. Даниленко, С. Кокін, О. Стасюк, Ю. Шаповал. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 197–198.

¹⁶ Звільнившись від куркульської агентури, дійти перемог // Зоря. – 1932. – 23 листопада.

¹⁷ Там само.

Аналогічною була ситуація у Васильківському районі, де у колгоспі «Тарасівка» на початку вересня 1932 р. кандидатська група ухвалила таку постанову:

«Виконавши хлібоздавання на 30 відс[отків], припинити далі хлібоздачу, бо хліба не вистачає навіть на насіння»¹⁸.

Під час третього зменшення плану хлібозаготівлі у Дніпропетровській області керівники цих районів вимагали від обкому «знизити плани у 2–3 більше», ніж пропонувала обласна влада. Наприклад, Великолепетиський район вимагав знижки на 17 000 т, а отримав лише на 6000 т, Солонянський – на 23 040 т і 12 000 т відповідно, Васильківський на 27 200 т і 1100 т¹⁹.

Про активний спротив сільських комуністів ухваленню хлібозаготівельних планів свідчить й недноразовий зрив загальних зборів колгоспників, на яких вони затверджувалися.

За допомогою чистки партійне керівництво республіки прагнуло замінити колгоспних та сільських очільників, які чинили спротив виконанню хлібозаготівлі, на слухняних, які мали забезпечити вилучення збіжжя у селян. Про масштабність намірів партійно-радянського апарату, прагнення кардинально оновити склад правлінь колективних об'єднань, МТС, сільрад, кооперації свідчить чисельність кадрового резерву, підготовленого райкомами напередодні чистки. Наприклад, у Васильківському районі кадровий резерв складав 60–70 осіб, тобто таку кількість комуністів планували виключити з партії та звільнити з посад. Зокрема, збиралися замінити 10 голів сільрад із 26, 25–30 голів колгоспів із 57, 15 секретарів партосередків із 40, 5 голів кооперації із 20, 7 помічників директора МТС із 11²⁰.

Для проведення чистки постановою ЦКК КП(б)У від 22 листопада 1932 р. створювалися спеціальні комісії: по Васильківському району у складі С. Синайського (голова), М. С. Богданова, Є. Т. Семічева; Великолепетиському – Ф. Р. Марченко (голова),

¹⁸ Куркульських агентів геть з лав партії! // Зоря. – 1932. – 23 листопада.

¹⁹ Держархів Дніпропетровської обл., ф. П-19, оп. 1, спр. 491, арк. 97.

²⁰ Там само, спр. 93, арк. 96.

С. В. Коханський, Т. А. Бавченко; Солонянському – Я. Я. Томашуна (голова), Д. І. Стаханова, С. Т. Ларіна²¹.

Масштабна чистка сільських парторганізацій республіки почалася 1–3 грудня 1932 р. Процедура перевірки партосередків була наступною. Спочатку до села направляли уповноважених – інструктора ЦКК та представника обкому, які до приїзду комісії вивчали склад партосередків, роботу колгоспів, сільрад, збирали інформацію про сільських комуністів. Потім вже члени комісії знайомилися з господарським станом колгоспів, перебігом хлібозаготівлі, молотьби, переобмолоту, їхньою якістю, витратами хліба. Отримані дані обговорювалися і перевірялися на загальних зборах колгоспників. Але після проведення чистки перших партосередків комісії, зокрема у Великолепетиському районі, відмовилися від проведення загальних зборів, оскільки присутні на них селяни (від 200 до 500 осіб) годинами мовчали, а не виступали із обвинувальними промовами, як на це розраховували представники районної та обласної парторганізації. Нерідко загальні збори тривали до 4–5 години ранку, іноді безперервно упродовж двох діб, але безрезультатно²².

Пасивність селян члени комісії пояснювали їхньою участю в крадіжках колгоспного хліба:

«Майже кожний колгоспник якусь частину хліба поцупив в колгоспі».

Мовчання на зборах партійців тлумачили як доказ їхньої протидії виконанню хлібозаготівлі:

«Майже кожний комуніст, якщо не виступав відкрито на зборах, то у приватному порядку проявляв свій спротив хлібозаготівлям»²³.

Великолепетиська комісія зазначала, що настрої комуністів «прибиті», «всі чекають на удар». Деякі партійці, усвідомлюючи

²¹ Постанова ЦКК КП(б)У з 22 листопада 1932 р. // Зоря. – 1932. – 23 листопада.

²² Держархів Дніпропетровської обл., ф. П-19, оп. 1, спр. 93, арк. 26.

²³ Там само, арк. 31.

нереальність планів, прямо говорили членам комісії, зокрема, керівники Дубовиківських колгоспів Васильківського району:

«Ми – не куркулі і не опортуністи, а плану не виконаємо, бо хліба немає».

Окремі партійці, розуміючи неминучість застосування до них репресій, з певним фаталізмом заявляли:

«Висилати – хай висилають, аби хліба видавали»²⁴.

Тому загальні збори колгоспників замінили закритими зборами активу села, але запрошували на них лише перевірених активістів. Тільки після цього починалася чистка сільських партосередків.

Рішення комісії, зокрема Великолепетиської, негайно оголошувалися на зборах лише у тих випадках, якщо вичищених партійців збиралися заарештувати та судити. Тим комуністам, яких залишали в партії або застосовували інші стягнення, рішення повідомляли після закінчення чистки всього партосередку. Комісія вважала, що стан невизначеності, в якому перебувають партійці до оголошення результатів чистки, примусить їх наполегливіше працювати на хлібозаготівлі, бо якщо дізнаються, що «прочистили, залишили в партії, то бояться нічого»²⁵.

Архівні документи свідчать про масштабність чистки. Так, із Григорівського партосередку Васильківського району виключили 8 комуністів із 14, звинувативши, що нібито всі вони були «активними учасниками махновських банд»²⁶. Із партосередку Дебальцевської сільради Васильківського району вичистили 7 комуністів та кандидатів партії із 17, причому шістьох виключених вирішили депортувати «як політично небезпечний елемент»²⁷.

Виключених із партії комуністів звинувачували не лише у «розбазарюванні хліба, зриві виконання хлібозаготівлі, розвали

²⁴ Держархів Дніпропетровської обл., ф. П-19, оп. 1, спр. 93, арк. 17.

²⁵ Там само, арк. 48.

²⁶ Там само, арк. 12.

²⁷ Там само, спр. 375, арк. 2.

колгоспів», але й в аморальній поведінці: пияцтві, розпусті. Проступком вважалася навіть оренда житла у дружини розкуркуленого, не кажучи вже про одруження на «доньці куркуля»²⁸.

Зазначимо, що деякі комуністи ще до початку чистки вже були репресовані за хлібозаготівельними справами. Наприклад, голову артїлі ім. ВКП(б) Дебальцевської сільради Васильківського району І. Литвиненко засудили на рік примусових робіт за неоприбуткування зерна; голова правління комуні «Зоря» виселка Чапліно Васильківського району Т. Касьян, якого комісія виключила з партії, вже був заарештований ДПУ «за саботаж хлібозаготівлі». Тому окремі комуністи, розуміючи, що їх очікує, вирішили не чекати на чистку і втекли із села, як колишній секретар партосередку Новогригорівської сільради Васильківського району С. Колесник²⁹.

Більшість селян співчували «вичищенням» із партії. Голова Великолепетиської комісії Марченко скаржився, що комісія змушена працювати в умовах нездорових настроїв колгоспників, які заявляли:

«Чистять гарних людей, які захищають колгосп, колгоспників й одноосібників»³⁰.

Разом з тим, мешканці села підтримували чистку у тих випадках, коли притягували до відповідальності сільських активістів та колгоспне керівництво, які проявляли особливу завзятість під час вилучення у селян збіжжя: проводили масові обшуки, застосовували фізичні методи впливу на нездавців хліба. Як зазначали члени Великолепетиської комісії, ця частина селян «зловтішалася, що, мов, розрахуються з тими, хто на них тиснув»³¹.

Проявляли під час чистки солідарність і самі партійці. Так, члени Дебальцевського партосередку намагалися «прикрити», не видати інших³². Комуністи Григорівського партосередку Ва-

²⁸ Держархів Дніпропетровської обл., ф. П-19, оп. 1, спр. 375, арк. 11, 12.

²⁹ Там само, арк. 6.

³⁰ Там само, спр. 93, арк. 19, 32.

³¹ Там само, арк. 32.

³² Там само, арк. 12–13.

сильківського району на всі питання членів комісії відповідали: «Не знаю». Члени комісій з чистки визнавали, що їм допомагали лише уповноважені з хлібозаготівлі, причому лише ті, кого відрядили недавно³³.

На практиці влада не обмежилася чисткою партосередків, перетворивши її на загальну чистку колективних об'єднань Солонянського, Васильківського та Великопетиського районів. Здійснювалася тотальна перевірка колгоспів та радгоспів, передусім їхнього управлінського апарату для виявлення в їхньому складі «куркульсько-ворожих елементів». І зрозуміло, що «куркульські агенти» були викриті. Великопетиська комісія, приміром, повідомляла, що у кожному з колгоспів «вичищали» від 5 до 8–10 «куркулів». Всього у Великопетиському районі під час чистки із колгоспів було виключено 328 селян, яких визнали куркулями, звільнено 6 рахівників та 26 членів правління колгоспу. Останніх було притягнуто також до кримінальної відповідальності³⁴.

Дніпропетровський обком КП(б)У 30 грудня 1932 р. звітував, що у Васильківському районі лише за два тижні виявили і виключили із колгоспів 200 «куркулів». У селі Дебальцево цього району нібито всі колгоспи були «засмічені» куркулями (від 10 до 30 в кожному), які «захопили основні керівні та господарські посади (біля молотарок, вагарів, комірників, рахівників, візників тощо)», тобто «влаштувалися там, де можна було вільно красти хліб»³⁵. Тому комісія провела чистку керівництва колгоспів цього села: голів правління артілей «Весела долина» Д. Сербіна, ім. ВКП(б) І. Литвиненка, «Червоний маяк» Г. Буланого, а також голову сільради Ф. Томаса не лише позбавили партквитків, але й вирішили депортувати³⁶.

Головною метою чистки парторганізацій Солонянського, Великопетиського та Васильківського районів було забезпечення виконання хлібозаготівлі. Тому комісії з чистки вимагали

³³ Держархів Дніпропетровської обл., ф. П-19, оп. 1, спр. 93, арк. 30.

³⁴ Там само, арк. 83.

³⁵ Там само, арк. 14.

³⁶ Там само, спр. 375, арк. 2–3.

від керівництва колгоспів та партосередків назвати конкретні терміни завершення хлібозаготівлі, і доки тривала чистка, перевіряли їхнє виконання. Якщо у хлібозаготівлі не відбувалося зрушень, очільників колективних об'єднань виключали з партії.

Великолепетиська комісія вважала, що їй вдалося прискорити темпи заготівлі: якщо за п'ять місяців район виконав лише 29% річного плану, то після місяця чистки показники зросли до 49%³⁷. Проте постанова ЦК КП(б)У від 20 грудня 1932 р. визнавала, що «проведення чистки не створило рішучого переламу в ході хлібозаготівлі»³⁸.

Результати чистки були наступними: у Васильківському, Великолепетиському та Солонянському районах Дніпропетровської області партквитків позбавили 28,8 % членів партії, а 16,4 % комуністів отримали стягнення. Із 356 осіб керівного складу низових осередків 180, тобто половину, виключили з партії³⁹. Масштабного кадрового удару зазнала Васильківська районна парторганізація, яка недорахувалася майже щотретього свого члена.

Серед «вичищених» більшість складала комуністи, прийняті до лав партії упродовж 1930–1932 рр., тобто під час суцільної колективізації, – 80,4% виключених⁴⁰. Переважно це була малоосвічена сільська молодь. Члени партійної комісії пояснювали виключення цього поповнення тим, що у ці роки «куркуль найбільше пролазив до партії, а актив, відданий партії, був поставлений далеко від неї»⁴¹.

Разом з тим, республіканське та обласне керівництво було змушене визнати, що більшість сільських комуністів не працювало у колгоспних бригадах, займаючи різноманітні керівні по-

³⁷ Держархів Дніпропетровської обл., ф. П-19, оп. 1, спр. 93, арк. 33.

³⁸ Про перебіг чистки Васильківської, Солонянської, Фрунзівської, Великолепетиської та Снігурівської райпарторганізацій. Постанова ЦК КП(б)У з 20.XII.1932 р. // Зоря. – 1932. – 23 грудня.

³⁹ Держархів Дніпропетровської обл., ф. П-19, оп. 1, спр. 93, арк. 23–24.

⁴⁰ Там само, арк. 23.

⁴¹ Решетняк А. До підсумків чистки В.-Лепетиської парторганізації // Зоря. – 1933. – 2 січня.

сади, а відтак вони втратили зв'язок з рядовими колгоспниками, перебували «осторонь від колгоспного виробництва». Приміром, із 306 членів Великолепетиської партійної організації лише 70 членів та кандидатів партії були задіяні у колгоспному виробництві (23%)⁴², а у Васильківській – 71 партієць (9,1%)⁴³. Показовою була ситуація й у партосередку с. Солоного, де із 16 комуністів жоден не працював у колгоспних бригадах⁴⁴.

Промовистою стала характеристика цих сільських активістів, наведена в інформаційному листі організаційно-інструкторського відділу Дніпропетровського обкому партії:

«колгоспники-ледарі, одноосібники без посіву, постійні сільські “говоруни”, які цілими днями просиджують у сільрадах, лузгають насіння, розводять куркульські плітки, “мило” зустрічають і не менш “люб’язно” по-куркульськи обробляють політично короткозорих опортуністів, окремих представників району»⁴⁵.

Внаслідок чистки було знято з посад, виключено з партії і заарештоване все керівництво Великолепетиського району: секретар райкому КП(б)У Наводничий, голова райвиконкому Репченко, член бюро райкому КП(б)У і редактор районної газети Суржко, секретар райкому комсомолу Щепілкін. Із партії виключили районного уповноваженого по селу Миколаївка, члена бюро райкому КП(б)У Фомічова та завідувача земвідділу Кужильного. Іншим членам бюро Великолепетиського райкому КП(б)У – «заворгу» Лупічу та «агітмасу» Різниченко оголосили сувору догану з попередженням, заборонили працювати на керівній районній роботі упродовж двох років,

«надіславши їх на село, щоб вони практичною роботою довели свою відданість партії»⁴⁶.

Крім того, у Великолепетиському районі було

⁴² Вигнати куркульську агентуру з лав партії! // Зоря. – 1932. – 29 листопада.

⁴³ Глухарьов, Бовкун. Викорчовувати куркульське коріння! // Там само.

⁴⁴ Держархів Дніпропетровської обл., ф. П-19, оп. 1, спр. 89, арк. 62.

⁴⁵ Там само, спр. 93, арк. 18.

⁴⁶ З постанови комісії ЦКК КП(б)У для чистки парторганізації В.-Лепетиського району «Про районний провід» // Зоря. – 1933. – 2 січня.

«виключено з партії й знято з роботи керівництво в основних селах (із 25 осередків виключено з партії 10 секретарів)»⁴⁷.

У Солонянському районі партквитків позбавили голову райвиконкому І. Макарова, секретаря райкому КП(б)У Л. Сердюченка, заворга райкому Г. Поджука, колишньому секретарю райкому І. Нетьосіну оголосили сувору догану з попередженням та заборонили упродовж двох років працювати на керівних посадах⁴⁸.

Не меншого погрому зазнала і комсомольська організація. Наприклад, із комсомольської організації Солонянського району загальною чисельністю 734 осіб було вичищено 203 членів (27,5%), серед яких 11 секретарів комсомольських осередків (32% від загальної кількості секретарів у районі). Одинадцять колишніх комсомольців, визнаних «політично небезпечними», вирішили вислати⁴⁹.

У Великолепетиському районі із 420 перевірених комсомольців виключили 105 (25%)⁵⁰. Причому, перевірка районної комсомольської організації тривала і після завершення чистки партосередків.

Внаслідок проведення чистки у Великолепетиському, Васильківському і Солонянському районах загострилася кадрова проблема. Для її вирішення з 1 грудня 1932 р. до 10 січня 1933 р. обкомом було спрямовано до цих районів на постійну партійну роботу 67 осіб, на радянську, кооперативну та іншу – 107 осіб⁵¹. Проте це не покращило ситуацію з управлінським апаратом колгоспів і сільрад, оскільки новопризначені посадовці або відмовлялися їхати, або тікали із села. Так, категорично відмовилися виїхати на постійну роботу до Васильківського району відряджені обкомом «для посилення керівництва» В. С. Уласюк та Г. Р. Шульц. Постановою партколегії Дніпропетровської обласної контрольної комісії від 4 січня 1933 р. їх виключили із

⁴⁷ Решетняк А. До підсумків чистки В.-Лепетиської парторганізації.

⁴⁸ Держархів Дніпропетровської обл., ф. П-19, оп. 1, спр. 294, арк. 19.

⁴⁹ Там само, арк. 51–52.

⁵⁰ Решетняк А. До підсумків чистки В.-Лепетиської парторганізації.

⁵¹ Держархів Дніпропетровської обл., ф. П-19, оп. 1, спр. 93, арк. 27.

партії за дезертирство⁵². У Великопетиському районі було зафіксовано п'ять випадків втеч голів сільрад, колгоспів та секретаря партосередку⁵³.

Інструктор Дніпропетровського обкому КП(б)У Крячун нарікав «на надзвичайно низьку якість надісланих робітників району». Більш того, новопризначених партійців належним чином не перевіряли. Тому, приміром, із Запоріжжя до Великопетиського району на посаду секретаря партосередку Блехмана, про якого у газеті «Червоне Запоріжжя» було надруковано великий критичний допис, в якому його називали «шкурником»⁵⁴.

Чистка партосередків п'яти районів України стала генеральною репетицією масштабної чистки всієї партійної організації республіки, організованої у 1933 р. Секретар ЦК КП(б)У П. Постишев у промові на листопадовому (1933 р.) об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК КП(б)У охарактеризував перші, попередні результати цієї чистки: із 120 тис. членів та кандидатів партії, які пройшли перевірку на 15 жовтня 1933 р., було виключено 27 500 осіб (23%)⁵⁵.

Чистка партії переросла у кадрову чистку районного партійно-радянського апарату. Упродовж перших десяти місяців 1933 р. замінили 237 секретарів райкомів, 249 голів райвиконкомів і 158 голів районних контрольних комісій. До районів на керівну роботу направили 1340 осіб⁵⁶.

Кадрова чистка відбувалася і в колгоспах УСРР, керівництво яких поповнили 10 тис. «міцних, перевічених більшовиків», зокрема 3 тис. були призначені на посади голів колгоспів, секретарів осередків і парторів колгоспів⁵⁷.

⁵² Шкурників і боягузів геть з партії! Постанова партколегії Дніпропетровської ОблКК з 4–І 1933 р. // Зоря. – 1933. – 8 січня.

⁵³ Держархів Дніпропетровської обл., ф. П-19, оп. 1, спр. 93, арк. 83.

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ *Постишев П.* Итоги 1933 сельскохозяйственного года и очередные задачи КП(б)У. Речь на объединённом пленуме ЦК и ЦКК КП(б)У 19 ноября 1933 г. – Партиздат ЦК КП(б)У, 1933. – С. 11.

⁵⁶ Там само. – С. 12.

⁵⁷ Там само. – С. 13.

Підсумовуючи, зазначимо, що необхідність проведення партійної чистки в Васильківському, Великолепетиському та Солонянському районах, які мали найнижчі показники виконання хлібозаготівлі, республіканська та обласна влада обґрунтувала потребою ліквідувати саботаж з боку сільських та районних партосередків реалізації державної господарсько-політичної кампанії. За офіційної версією, головною причиною саботажу стало проникнення до районної парторганізації «куркулів» і «великих землевласників», які прагнули у такий спосіб знищити колгоспну систему. Саме ці антирадянські елементи нібито змогли заручитися підтримкою окремих несвідомих комуністів, так званих «переродженців», і спільно протидіяли виконанню хлібозаготівлі. Насправді, районне та сільське партійне керівництво не могло забезпечити виконання планів здачі збіжжя державі через їхню нереальність, а тому відмовлялося їх ухвалювати та вимагало їхнього зменшення.

Метою партійної чистки була заміна «саботажників» на більш слухняних виконавців, які мали у будь-який спосіб забезпечити планові надходження селянського хліба до державних заготівельних пунктів. Також показова розправа над сільськими комуністами трьох районів області повинна була примусити інших партійців активніше вилучати збіжжя у колгоспів та одноосібників. На практиці влада не обмежилася чисткою партосередків, перетворивши її на загальну чистку колективних об'єднань.

Чистка сільських партосередків Васильківського, Великолепетиського та Солонянського районів тривала упродовж грудня 1932 р. Після її завершення партквитків позбавили 28,8% членів партії. Проте масові виключення із партії, комсомолу, колективних об'єднань, накладення партійних стягнень, депортації виключених партійців не змогли кардинально змінити темпи хлібозаготівлі у цих районах, що було змушене визнати і республіканське керівництво. Небажаним для влади наслідком партійної чистки стала й кадрова проблема, яка надзвичайно загострилася на селі.

REFERENCES

1. Borysenko, V., Danylenko, V., Kokin, S., Stasiuk, O., Shapoval, Yu. (Comps.). (2008). *Rozsekrechena pam'iat': Holodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini v dokumentakh GPU–NKVD*. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia». [In Ukrainian].
2. Danylenko, V. (2003). *Partijno-radians'kyj aktyv u roky Holodomoru: Orikhivs'ka sprava*. In Smolij, V. (Ed.). *Holod 1932–1933 rokiv v Ukraini: Prychyny ta naslidky*. Kyiv: Naukova dumka, 61–629. [In Ukrainian].
3. Doroshko, M. (2003). *Kompartijno-radians'ka nomenklatura v umovakh holodomoru*. In Smolij, V. (Ed.). *Holod 1932–1933 rokiv v Ukraini: Prychyny ta naslidky*. Kyiv: Naukova dumka, 606–618. [In Ukrainian].
4. Lysenko, O. (2012). *Sil's'ki aktyvisty: formuvannia sotsial'noi hrupy, typy povedinky ta metody roboty*. In Kovalenko, O., Podkur, R., Vasyl'iev, V., Lysenko, O. (Comps.). *Nastroi ta povedinka naselennia Chernihivshchyny v umovakh stalins'koi revoliutsii «zghory». 1928–1938*. Chernihiv: Vydavets' Lozovyj V.M., 40–62. [In Ukrainian].
5. Pyrig, R. (Comps.). (2007). *Holodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini: Dokumenty i materialy*. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia». [In Ukrainian].

Romanets Natalya. Party purge as a component of repressive measures during the grain procurement campaign of 1932–1933 (on the example of Dnipropetrovsk region)

The purpose of the article is to highlight the process of preparation and implementation of 'purge' of the rural party organizations in Vasylkivsky, Velykolepetytsky and Solonyansky districts of Dnipropetrovsk region as part of state repressive actions during the grain procurement campaign of 1932/33.

The methodology of research is based on the principles of historicism, scientificity, comprehensiveness. Comparative-historical, problem-chronological, historical-genetic methods were used to achieve the goal. The processing of archival documents is carried out due to the methods of source and hermeneutic analysis.

Conclusions. Representatives of the republican and regional party organizations tried to justify the party 'purge' in Vasylkiv, Velykolepety, and Solonyansky districts, which had the lowest rates of grain procurement, by the need to eliminate sabotage by the rural and district party organizations. According to the official opinion, the main reason for the sabotage was the penetration of 'kulaks' and 'large landowners', who wanted to destroy the collective farm system, into the rural and local party organizations.

In reality, however, the leadership of the district and rural party organizations could not enforce the grain procurement plans due to highly-inflated figures, so they refused to approve the plans and demanded to reduce the rates.

The purpose of the party purge was to replace the 'saboteurs' with the obedient employees, who undertook to ensure in any way the planned supply of grain to state procurement stations. Also, the demonstrative massacre of rural communists in three districts of the region was to force other party members to confiscate grain from the collective farms and the individual peasant households. The 'purge' of rural party organizations turned into a general 'purge' of collective farms.

'Purge' of the rural party committees of Solonyansky, Vasylkivsky, and Velykolepetytsky districts lasted throughout December 1932, as a result of which 28.8% of party members were deprived of their party tickets. However, mass expulsions from the party, the Komsomol, the collective farms as well as the imposition of party sanctions could not radically change the pace of grain procurement in these regions. An undesirable consequence of the party 'purge' was a lack of staff, which became extremely acute in the countryside.

Key words: repressions, grain procurement, party purge, Vasylkivsky, Velykolepetytsky, Solonyansky districts, Dnipropetrovsk region.

УДК: 341.485:343.375(477)

**Павло КРАВЧЕНКО,
Роман ПОДКУР***

Специфіка кримінального переслідування за крадіжки в умовах Голодомору 1932–1933 рр.

Метою статті стало дослідження обставин переслідування селян за крадіжки в умовах Голодомору 1932 –1933 рр. та застосування

* *Кравченко Павло Миколайович* – кандидат історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; rablokk@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1066-4460>. *Подкур Роман Юрійович* – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу історії державного терору радянської доби Інституту історії України НАН України; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1043-7535>; 5roman@ukr.net.